

VINOGRADARSTVO OTOKA HVARA

Ivo Politeo

Historijat

Povijest otoka Hvara je veoma stara i burna, pošto su se na tom razmjerno malom teritoriju izredali mnogi narodi, mnoge kulture, mnoge borbe, bune i ratovi.

U IV stoljeću stare ere dolazi do osnivanja grčkih kolonija na našoj obali, te tako i Pharosa 385. st. ere na mjestu današnjeg Staroga Grada. Stari su Grci donijeli na Hvar kulturu vinove loze; hvarski i viški Grci kovali su svoj novac, pa tako na jednom novcu imamo sa jedne strane utisnut grozd sa lišćem vinove loze, a sa druge strane pehar za vino (kantharos). Dolaskom Rimljana na Hvar (219. st. e.) rimski su legionarni proširili uzgoj vinove loze, a iz tog su doba ostali mnogi reljefi na kojima su prikazani loza, grožđe i vino.

Za Rimljanima slijedi Bizant, a početkom VII st. dolaze Slaveni, koji su od starosjedioca poprimili vještinu uzgoja loze. Tako se je vinogradarstvo na Hvaru i dalje održalo kroz srednji vijek. U hvarskom statutu iz 1331. godine zabranjuje se uvoz vina na teritorij hvarske komune, osim u slučaju nerodne godine, dok se istovremeno zabranjuje izvoz žita sa otoka. Tada je, za vrijeme hvarske komune, osnovna poljoprivredna grana poslije stočarstva bilo vinogradarstvo. Sijale su se žitarice i uzgajale masline i smokve. Za vrijeme vladavine Venecije (XV—XVIII st.) i otvaranju moru, poljoprivreda je svoje prvo mjesto izgubila pa je najveći dio prihoda hvarske komune dolazio od ribarstva.

Tako je trajalo sve do sredine XIX st., kada je vinogradarstvo zapalo u velike teškoće. U Francuskoj se 1845. godine pojavljuje lug (oidium); zatim je opet u Francuskoj, 1868. otkrivena filoksera, da bi se 1887., opet u Francuskoj, pojavila peronospora (plamenjača). Napadom luga u Italiji (1850) naše je vino našlo tržište u toj zemlji, pa dok se je do tada vino na Hvaru trošilo prvenstveno za domaće potrebe, od sada je nastala konjunktura i za izvoz vina. Ovaj izvoz trajao je sve dok se nije otkrilo da je sumpor lijek protiv luga. Dolazi do krize, tim više što se lug pojavljuje i u Dalmaciji 1852. Međutim, na-

padom filoksere u vinogradima Francuske, Francuzi traže naša vina sa mnogo boje, alkohola i ekstrata. Naši vinogradari u Dalmaciji sijeku čak masline i smokve, da bi sadili lozu i to isključivo crne sorte. Tako dolazi do druge selekcije loza u sortimentu Dalmacije; napad luga uvjetovao je prvu selekciju, izbacivanjem iz uzgoja sorti osjetljivih na lug.

Konjunktura izvoza naših vina u Francusku trajala je od 1870. do 1890. godine, a tada je nastupio izvoz u Mađarsku, koji je prekinut tzv. »vinskom klauzulom« iz 1892. godine. Da bude još teže, 1894. godine pojavljuje se i u Dalmaciji filoksera i tako naše vinogradarstvo dolazi do najveće krize.

Koliko su spomenute bolesti na lozi bile u narodu zastrašujuće vidi se iz uklesanog natpisa na crkvi u Ivan Docu:

U slavu majke Božje ovu crkvu sagradi
Ivan Carić p. Jurja — lug i peronospora
od g. 1852. uništava grožđe —
bijaše teških nevolja — žiloždera došla
do Zadra — lozje gine strahotom se čeka
propast naroda. Puče! Skoreni uvrijeđu Bogu —
obradi se B. D. Mariji — nek te Svemogućí
očuva od ova tri biča.

G. G. 1901.

Za vrijeme te krize dolazi do emigracije naših težaka u strani svijet (1910—1930), prvenstveno u Ameriku, gdje su mnogi Hvarani postigli zavidne rezultate kao pioniri tamošnjeg vinogradarstva i kasnije kao vrijedni vinogradari, posebno u Kaliforniji. Hvarski vinogradari nisu vjerovali da će filoksera stići i na Hvar, a kad se ona pojavila 1909. godine, prvi svjetski rat omeo je obnovu hvarskih vinograda.

Koliko su konjunktura vina, pa zatim nastale krize (filoksera i riat 1914—1918) imale utjecaja na broj stanovnika na Hvaru može se vidjeti iz tabele br. 1.

Napad filoksere uvjetovao je nov način uzgoja vinove loze. U Dalmaciji se osnivaju protufilokserična povjerenstva, podižu lozni matičnjaci (Arbanasi, Vrana, Glavica—Knin), kao i pokusni vinogradi, organiziraju se tečajevi za navrtanje, ekskurzije poljoprivrednika, itd. Od 1905 do 1910. godine smatra se, da se je godišnje navratilo 15 do 18 milijuna čokota (ili 2500—3000 ha) u Dalmaciji. Prišlo se je zelenom navrtanju iako se je radilo i na suho. Na početku je bilo uvedeno oko 40 vrsti i odlika američkih podloga, da bi se na kraju ostalo na 4 do 6, koje su i danas značajne za vinogradarstvo Dalmacije. Podloga Aramon x Rupestris Ganzin br. 1 doprinijela je mnogo, ali ne za dugo, jer je i na nju napala filoksera.

Danas je, više nego ikada prije, najveći problem vinogradarstva Hvara i općenito Dalmacije baš pitanje loznih matičnjaka, kvalitetnih podloga. Nažalost, danas u Dalmaciji skoro i nema loznog matičnjaka, a 1905. samo matičnjak na Vrani mogao je proizvesti 6,000.000 prutića na godinu, a tih se godina spominje i matičnjak u Grablju.

Sjetimo se još da je država davala beskamratne zajmove za podizanje vinograda, uz vraćanje nakon 10 godina; isto tako vinogradari

su kod podizanja novih vinograda američkom podlogom, bili oslobođeni zemljarine za 10 godina.

U Jelsi je Ivan Duboković, poljoprivredni stručnjak i posjednik (1862—1921), uz svog oca kap. Nika, i nakon njegove smrti, putem novih zahvata na svom imaju uticao na vinogradare u borbi protiv filokseze. Tako je podigao prvi matičnjak na otoku 1905. godine u Zavali (Konteji), a te je podloge — *Vitis Sohonis*, *Rupestris du Lot* (*Monticola*), *Riparis Portalis*, *Aramon x Rupestris* — donio iz Francuske. Godine 1909. imao je već sagrađen veći toplik (stratifikalu), a manji sa centralnim grijanjem je bio u gradnji. Plaćao je ženama za rad na navrtanju, iako su to radile za svoje potrebe, a sve sa ciljem da se navrtanje nauči i uvede. Navrtalo se je pomoću strojeva iz Austrije. Matice dobivene u toplicama i u Zavali, poklanjao je u velikim količinama.

To su bila nastojanja tadašnjeg društva i pojedinaca, kako bi se teška vinogradarska kriza čim prije prebrodila.

Kod prve, kao i kod druge obnove vinograda na Hvaru, od presudnog je značaja bio ogroman utjecaj poljoprivrednih stručnjaka, od naroda zvanih putujućih učitelja, ili učitelja poljodjelstva, kao što su bili Starograđanin Biankini, zatim Bulić, Bobanović, Ritig, Zec, Tabain i drugi. Na taj način, 2000 godina iskustva i tradicije u vinogradarstvu na Hvaru, odigralo je veliku i pozitivnu ulogu, ali u nekim momentima značilo je kasnije i zastoj u vinogradarstvu.

Demografski pregled

Prije posljednjeg rata otok Hvar je živio skoro isključivo od poljoprivrede, dok su ostale privredne grane bile minimalno razvijene. Kolonatski odnosi postojali su još do prije rata, pa je stara Jugoslavija započela, a nova dovršila agrarnu reformu. Ta je reforma utjecala na poljoprivrednike da sada, kao vlasnici zemlje, pređu na intenzivniju obradu i korištenje vinograda.

Oslobodilački rat — u kojem su Hvarani dali ogroman doprinos — i poslijeratni razvoj u cijelosti je izmijenio demografsko i privredno stanje na otoku. Od godine 1960. dolazi do naglog razvoja turizma, a time se bitno mijenja struktura stanovništva, dolazi do migracije. Poljoprivredna domaćinstva poprimaju karakter miješanih domaćinstava, a u primorskim mjestima na otoku nestaje čisto poljoprivrednog domaćinstva, dok se proces razlojavanja sve više osjeća i na selu. Mladih poljoprivrednika ima sve manje (iznimku čini Svirče, u kojem se selu još u skoro svakom domaćinstvu zadržava sin u poljoprivredi).

I sada, iako je hvarski poljoprivrednik postigao ogroman napredak i standard, iako je skoro svako poljoprivredno domaćinstvo mehanizirano sitnom poljoprivrednom mehanizacijom, iako je mnogo porastao broj automobila, ipak vinogradarstvo nazaduje, a omladina napušta selo i poljoprivredu. Kao cjelina otok Hvar, sa svim razvojem turizma, sa relativno visokim standardom, te sa zaposlenima na privremenom

radu u inozemstvu (157 u 1971. g) broji sada najmanje stanovnika, računajući od 1857. godine.

To nam pokazuje priložena tabela br. 2, iz koje se vidi kretanje stanovnika u mjestima pri moru i u nekim selima u unutrašnjosti otoka od 1931. do 1971. godine.

U tabeli broj 3 jasno se vidi kako opada broj poljoprivrednog stanovništva. Dok je 1939. to stanovništvo 80% od ukupnog broja stanovnika, dotle u 1971. godini iznosi 42,2%.

Starosna struktura muške radne snage poljoprivrednog stanovništva kreće se prema slobodnoj procjeni u ovim granicama:

— do 30 godina starosti	2%
— od 30 do 45 godina starosti	20%
— poljoprivrednici preko 45. g. starosti	78%

Ovo su pokazatelji od najvećeg značenja ako želimo realno sagledati perspektivu vinogradarstva, jer je ovdje, kao i svugdje, ljudski faktor najvažniji.

Tabela 1

Otok Hvar — Kretanje broja stanovnika od 1857. do 1931.

Godina	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1931
Stanovnika	12743	13378	15040	17016	18097	16943	14428

Tabela 2

Otok Hvar — Popis stanovnika 1931—1971.

Naselje	Broj stanovnika po popisu godine					Indeks 1931—1971	
	1931	1948	1953	1961	1971		
Ukupno otok — općina Hvar	14428	12611	12721	12147	11390	79	
Hvar	1820	1588	1770	1959	2559	140	Mjesta
St. Grad	1941	1446	1531	1460	1607	83	pri
Jelsa	1513	1515	1435	1410	1453	96	moru
Brusje	508	465	465	449	338	67	
Dol	798	666	655	613	497	62	Neka sela
Vrbanj	1180	991	1006	966	786	67	u unu-
Svirče	624	640	633	627	588	94	trašnojsti
Gdinj	719	663	633	584	446	62	otoka

Tabela 3

Poljoprivredno i nepoljoprivredno stanovništvo otoka Hvara 1939—1971.

	1939	%	1953	%	1961	%1971	%
Ukupno stanov.	14268	100	12721	100	12147	100	11390
Domaćinstva	3386		3283		3437		3563
Članova po 1 domać.	4,21		3,87		3,53		3,20
Poljopriv. stanovniš.	11408	80	8845	69,5	7102	58,5	4806
Domaćinst.	2725		2300				
Članova po 1 domać.	4,19		3,85				
Nepoljopr. stanovn.	2860	20	3876	3,5	5045	41,5	6584

LITERATURA:

1. Bogdanić, I.: Stanovništvo otoka Hvara, Hvarski zbornik broj 1 Hvar, 1973.
2. Bulić S.: Dalmatinska ampelografija, Zagreb, 1949.
3. Druga jadranska izložba vina, Split, 1954.
4. Gazari T.: Plavac otoka Hvara, Split, 1975 — rukopis.
5. Informacija o stanju poljoprivredne proizvodnje na otoku Hvaru sa posebnim osvrtom na vinogradarsku proizvodnju, Split, 1974 — rukopis.
6. Institut za jadranske kulture Split: Tla otoka Hvara, Colak, A., Split, 1955.
7. Jelaska M.: Osnovi vinogradarstva na primorju, Zagreb, 1954.
8. Licul R. — Premužić D.: Praktično vinogradarstvo i podrumarstvo, Zagreb, 1972.
9. Maleš P. — Politeo I.: Utjecaj loznih podloga na prirodni kvalitet grožđa nekih sorti vinove loze na otoku Hvaru, Agronomski glasnik, broj 5—6, Zagreb, 1974.
10. Novak G.: Hvar kroz stoljeća, Zagreb, 1960.
11. Ožanić S.: Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Split, 1955.
12. Politeo I.: Južne kulture otoka Hvara, Stari Grad, 1951. — rukopis.
13. Politeo I.: Prijedlog rajonizacije vinogradarstva za otok Hvar, Stari Grad, 1975. — rukopis.
14. Politeo I.: Bilješke o agronomu Ivanu Dubokoviću iz Jelse (na temelju razgovora sa Fabjanom Grgevićem, posljednjim upraviteljem imanja Duboković Nadalini u Zavali, o kome je posebno pisano u »Zapisima o zavičaju« V.
15. Rubić I.: Naši otoci na Jadranu, Split, 1952.
16. Stipančić V.: Klimatske prilike Hvara, Hvar 1960. (Izd. Centra za zaštitu kulturne baštine Hvar).
17. Statistički izvještaj o gospodarstvenim prilikama u okružju trgovačke i obrtničke komore u Spljetu u godinama 1890—1893, Spljet, 1895.
18. Vidošević A.: O hvarskim vinima i vinogradarstvu, Hvarski zbornik, broj 1, Hvar, 1973.
19. Statistički podaci Zavoda za statistiku Općine Split, Ureda za katastar Općine Hvar i drugo.